

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

Л. Корчевна,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного права і правосуддя
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Б. Пережняк,

кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ФЕНОМЕН МІСЬКОГО ПРАВА¹

Цілісність та різноманіття сучасного права є однією з найбільш важливих і складних теоретико-правових проблем сучасності. Дійсно, на різних рівнях правової реальності по-різному проявляються іпостасі права, воно може захищати різні цінності, встановлювати відмінні системи суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, однак при цьому залишатися правом як за ідеєю, так і за формою. Саме тому дослідження, спрямовані на виявлення нових граней права, завжди викликають інтерес.

У монографічному дослідженні О.С. Мельничук розкриває надзвичайно цікавий аспект буття сучасного права, надає характеристику особливостей міської правової системи. Варто підкреслити, що ця тематика має не лише теоретичну, а й практичну значущість. Як абсолютно справедливо стверджує автор, ідея міського права безпосередньо пов'язується з децентралізацією влади, задекларованою як пріоритетний напрям реформ після Революції гідності. Слід зазначити, що сама по собі децентралізація влади – абстрактна ідея, реальне втілення якої є надзвичайно складним завданням. У монографії О.С. Мельничук пропонує цілком конкретний і, як вважаємо, перспективний план реалізації цієї реформи.

Саме тому ідея правової автономії міст є ключовою в монографії. Автор доводить, що сьогодні не державні інституції, а саме міста стають центрами правового, економічного й соціального розвитку. А це вимагає кардинального переосмислення усталених теоретичних конструкцій, у яких існування права прямо або опосередковано пов'язується з існуванням держави.

Перше, що одразу привертає увагу під час ознайомлення з монографією, – оригінальність розгляду самого феномена міського права. Зазвичай це поняття вживають історики права під час розгляду певного періоду становлення середньовічного правового порядку з притаманним йому плюралізмом правових систем (з одночасним існуванням королівського, церковного, міського та феодального права). Автор сміливо пропонує інший ракурс розуміння цього феномена, акцентуючи увагу на тому, що міське право може мати також сучасне розуміння, яке виражається в баченні міста як центру життя сучасного суспільства, як джерела інновацій, соціальних цінностей і смислів. Міста створюють нові форми правової нормативності, у яких по-новому відображаються суб'єктивні права, юридичні обов'язки та законні інтереси людей і

¹ Рецензія на монографію: Мельничук О.С. Міська правова система: поняття та структура / О.С. Мельничук. – О. : Фенікс, 2014. – 292 с.

соціальних груп. Сучасне міське право – це урбаністичне право (с. 55–57).

Такий теоретичний «поворот» в осягненні міського права, який пропонує О.С. Мельничук, дозволив розробити цікаву концепцію, згідно з якою розуміння міської правової системи іде не від права, а від міста. Це зумовило також використання так званого урбаністичного підходу, релевантність проблемам юриспруденції якого автор пов'язує з відмовою від класичної ідеї щодо рівномірності правового простору та однаковості правового впливу незалежно від територіальних особливостей. У монографії поряд із державною, функціональною та міжнародною диференціацією права пропонується виділяти просторову диференціацію, сутність якої виражається в тому, що міста мають свого роду «гравітаційні поля», які викривляють цілісний правовий простір, внаслідок чого розуміння, застосування й формування права не може бути повністю уніфікованим (с. 11–13). Складно однозначно стверджувати, наскільки позитивною чи негативною є така тенденція, проте її використання автором для обґрунтування ідеї міського права можна вважати доволі сміливим та оригінальним кроком.

Центральна ідея рецензованої монографії постає як цілісна теоретична конструкція, у якій О.С. Мельничук доводить, що правові системи в сучасному суспільстві можуть виходити за межі існування національних держав. І якщо ця ідея вже використовується під час обґрунтування інтегративних правових систем, тобто правових систем, які стоять «над» державами, то доволі оригінальною є її інтерпретація під час обґрунтування міської правової системи, що знаходиться в межах держави та за її кордонами одночасно.

Розвиваючи ідею існування міської правової системи, автор вказує на необхідність розмежування безпосередньо міських правових систем та правових систем міст. Якщо перші постають як правові системи, що охоплюють велику кількість міст однотипними нор-

мами, інститутами й процедурами (наприклад, Магдебурзьке право як міська правова система), то правові системи міст постають як створені в межах одного конкретного міста, відображають його унікальну специфіку й колорит. Використовуючи такий підхід, в автора з'являється можливість говорити про несхожість міського права Одеси, Львова, Києва тощо, адже всі ці міста формують власні унікальні та відмінні правові системи (с. 88–89). Формулюючи дефініцію міської правової системи як зумовленої особливостями й закономірностями розвитку конкретного міста ціннісно-нормативної цілісності феноменів і процесів, що інституціоналізуються в правовому житті городян та використовуються жителями міста й муніципальними органами для досягнення приватних і публічних цілей та забезпечення сталого розвитку міської системи (с. 115–116), автор підкреслює, що міська правова система є аспектом міської системи як утворення більш високого рівня.

Одне з основних питань, яке постає під час розгляду міського права, – його співвідношення з муніципальним правом. У монографії цій проблемі також приділено достатньо уваги. Основні аргументи автора на користь розмежування цих двох феноменів є такими: 1) муніципальне право є галуззю національної правової системи зі своїм предметом, методом і правовим режимом, тоді як міське право постає самостійною правовою системою, у якій своєю чергою формуються самостійні галузі (с. 86); 2) муніципальне право не робить жодних розрізень щодо того, де саме функціонують муніципалітети (у містах, селах чи селищах), тоді як міське право можливе лише в містах, оскільки воно формується на міській правосвідомості (с. 87); 3) міське право не обмежується проблемами муніципального управління, оскільки воно розглядається як ціннісно-нормативна регулятивна система, що встановлює й закріплює суб'єктивні права, законні інтереси та юридичні обов'язки міських

жителів, а також містить систему правових засобів і процедур, за допомогою яких здійснюється міське адміністрування (с. 78).

Цікаву думку наводить О.С. Мельничук щодо співвідношення міста й держави в сучасному соціумі. Використовуючи теорію центр-периферійних відносин (яка зрідка зустрічається в юридичних дослідженнях), автор стверджує, що міста постають центрами політичного й правового життя, на цій основі формують навколо себе периферійні зони, підкорюючи їх, наповнюючи певними смислами та ідеями. На основі концепції теорії центр-периферійних відносин у монографії пропонується свіжий погляд на проблему децентралізації державної влади, яка наразі є актуальною для українського суспільства. Згідно з ідеєю автора децентралізація має відбуватися з акцентом не на регіонах, оскільки вони є доволі розмитими й неоднорідними політико-правовими структурами, а на містах, оскільки саме вони, як правило, є рушійною силою економічного розвитку. Автономні міста, які мають можливість самостійно визначати пріоритетні напрями свого розвитку, стимулюватимуть і периферію (с. 150–158). Можна визнати продуктивною також ідею виокремлення моноцентричних і поліцентричних держав як нового аспекту їх класифікації (с. 157).

Аналізуючи суб'єктну складову міської правової системи, особливу увагу О.С. Мельничук приділяє правосуб'єктності міста. Автор виділяє три можливі види правового статусу міста: загальний, спеціальний і винятковий. Загальний статус міста поширюється на всі міста без винятку. Спеціальний статус надається містам, які мають чітку функціональну специфіку (наприклад, міста – промислові центри, міста-курорти, закриті міста тощо). Винятковий статус надається тим містам, які через політичні, історичні та інші обставини мають унікальні особливості організації своєї правової системи

(в Україні такими є Київ і Севастополь) (с. 163–176).

Особлива увага в роботі приділяється питанням структури міської правової системи. Цікавою є авторська інтерпретація нормативної складової міської правової системи. У монографії використовується ідея поділу джерел міського права на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх джерел міського права належать ті формальні документи, які знаходяться за межами міської правової системи, тобто формуються в національному й міжнародному праві. Внутрішні джерела міського права розуміються автором як ті форми права, які виражаються й інституціоналізуються в межах міської правової системи (с. 182–190). Це прямо кореспондує з питанням локальної нормотворчості – ще однією білою плямою сучасної загальнотеоретичної юриспруденції.

О.С. Мельничук прагне вийти на комунікативні аспекти функціонування міської правової системи, що є досить правильним. У монографії зроблено цікавий висновок, що міста як повноцінні суб'єкти міського права вступають у комунікації прямо, без посередництва держави. Інститут міст-побратимів, на думку автора, є підтвердженням цього.

У цілому можна констатувати, що рецензована монографія досягла своєї мети. Дослідження являє собою ретельно обґрунтовану й продуману теоретичну конструкцію міської правової системи, що є актуальною й корисною як для загальнотеоретичної юриспруденції, так і для практики сучасного право- й державотворення. Безумовно, монографії О.С. Мельничук «Міська правова система: поняття та структура» відкрито нові горизонти в справі осягнення сучасного правового різноманіття.

Однак звернемо увагу також на ті аспекти проведеного дослідження, які є недостатньо аргументованими й дискусійними. Автор наполегливо декларує прагнення аналізувати міську правову систему як аспект міської системи в цілому, роблячи акцент на урбаніс-

тичному підході. Це логічно приводить до необхідності використання в дослідженні ідей урбаністики. Принципова ідея автора виражається в тому, що «місто виступає автономною просторовою одиницею, у якій відбувається формування особливого правового порядку, інституціоналізація якого утворює специфічну правову систему» (с. 17). Продовжуючи цю лінію, дослідник аналізує проблематику міського правового простору, який вона розуміє як структуроване навколо правового образу міста та на основі міської правосвідомості явище, пов'язане зі специфічними правовими ситуаціями й подіями, що визначають ціннісно-нормативну наповненість центр-периферійних відносин у межах території міського впливу (с. 136).

Ідея простору, таким чином, є ключовою в монографії. Проте не можна сказати, що самого лише існування правового простору достатньо для утворення правової системи. Інституціоналізація правового порядку завжди передбачає певну чітку межу, визначену принаймні на нормативному рівні, яка дозволяє відрізнити одну правову систему від іншої. На державному рівні такою межею виступають кордони. Навіть якщо вони стають менш помітними (як, наприклад, у Європейському Союзі), усе одно визначають межі правового порядку конкретної країни. Чи можна говорити про існування подібної межі на рівні міського правового простору? Чим він відмежується від державного простору, де пролягає кордон? Сучасні міста суттєво відрізняються від середньовічних, коли достатньо було перетнути лінію міського

муру, щоб потрапити до нового правового порядку. Вважаємо, що ця проблема потребує додаткових зусиль щодо надання більш резонансної аргументації.

Недостатньо переконливим є також зміст підрозділу «Інституційне забезпечення міської правової системи». Фактично автор не наводить прикладів організаційних або функціональних інститутів, які були б властивими винятково міському праву та не дублювали б муніципальні інститути. Можна було б зауважити, що такі інститути ще не сформувалися, проте це не так. Існують такі організаційні й функціональні інститути, які діють на основі норм міського права (наприклад, міські омбудсмани, активність яких є особливо помітною в Скадовську та Вінниці). На основі міського права діють також інфраструктурні комплекси, такі як метрополітен. Вважаємо, що цим питанням можна було приділити більше уваги. Сподіваємося, що це знайде відображення в майбутніх наукових розробках автора.

Загалом рецензована монографія визначається тим, що очевидно вирізняється з-поміж багатьох сучасних загальнотеоретичних досліджень своєю ідеєю, а також її новаторським і сміливим утіленням. Це повною мірою компенсує ті незначні неточності й прогалини, які містить будь-яке серйозне дослідження. Одна з головних переваг аналізованої роботи – її надвисока актуальність. Монографія О.С. Мельничук «Міська правова система: поняття та структура» може стати основою нової моделі децентралізації української держави та вдосконалення національної правової системи.

